

بررسی نقش ترویج در حفاظت و احیاء مراتع با رویکردی تحولگرا

سید ابراهیم احمدی

دانشجوی دوره دکترا، کارشناس ارشد مهندسی ترویج و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی، مدرس دانشگاه

S.ebrahimahmadi@yahoo.com

چکیده

مراتع از گسترده ترین منابع طبیعی محیط زیست کره زمین محسوب می شوند. به علت نقش مهمی که این منابع در حفظ آب و خاک، تولید اکسیژن و تعادل زیست بوم دارند از عوامل پایه در فرآیند توسعه پایدار به شمار می روند. لذا ضرورت حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری پایدار از آن در قالب یک سیستم مدرن امری بدیهی و مورد اهتمام خواهد بود. یکی از اصول مدیریت صحیح در زمینه حفظ، احیاء و بهره برداری بهینه از مراتع، توسعه منابع انسانی است که مستلزم بهره گیری از رهیافت ها و استراتژی های ترویجی می باشد. ترویج به منزله راهبردی در توسعه است که با جلب مشارکت مردم در حفاظت و احیاء مراتع نقش ویژه ای در توسعه متعادل و پایدار دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش ترویج در حفاظت و احیاء مراتع با رویکردی تحولگرا به تبیین مفاهیم اهمیت مراتع، اهداف، رسالت و اهمیت ترویج، فلسفه و استراتژی های نظام ترویج منابع طبیعی، روش های آموزشی ترویج و نقش آموزش های ترویجی در حفظ، احیاء و توسعه مراتع می پردازد. مقاله پیش رو که به روش توصیفی- تحلیلی و برگرفته از منابع کتابخانه ای تهیه شده، به این نتایج دست یافته است که، ترویج قادر است بابت بهره گیری از سازه ها و روشهای ماهیتی خود در جلب مشارکت مرتعداران و سایر ذینفعان در حفظ، احیاء و توسعه مراتع به طور هدفمند در راستای توسعه پایدار با رویکردی تحولگرا موثر و مفید واقع گردد. همچنین بیانگر لزوم اهمیت ترویج با جلب مشارکت مردم در جلوگیری از تخریب مراتع، ایجاد تحول در بینش بهره برداران، شناساندن اهمیت مراتع از ابعاد زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی به عامه مردم و طراحی الگوی مشارکتی در زمینه حفظ، احیاء و توسعه مراتع و تشویق بهره برداران جهت مشارکت در اجرای طرح ها و فعالیت های آموزشی ترویجی می باشد. این مقاله در نهایت راهکارهایی را نیز در راستای حفاظت و توسعه پایدار مراتع، پیشنهاد می نماید.

واژه های کلیدی: ترویج، حفاظت، توسعه پایدار، مراتع، مدیریت

Investigating the role of extension in rangeland Preservation and renewal with a transformative approach

Abstract:

Rangelands are considered to be the most extensive natural resources of the Earth's Natural Environment. Due to the important role they play in preserving soil and water, production of oxygen and ecosystem balance, they are the main factors in the process of sustainable development. Therefore, the necessity of conservation, restoration, development and sustainable exploitation of it in the form of a modern system will be obvious. One of the principles of proper management in the field of conservation, restoration and optimal utilization of rangelands is the development of human resources that requires the use of extension methods and structures. extension is a strategic development that has a special role in sustainable development with the involvement of people in the conservation and rehabilitation of pastures. The present paper is based on Library Studies about the importance of the pastures, the goals, the mission and importance of extension, the philosophy and strategies of the system for the extension of natural resources, the educational methods of promotion and the role of educational training in the conservation and rehabilitation of pastures. The purpose of this study is to investigate the role of extension in rangeland preservation and renewal with a transformative approach. The results of this research, while explaining the abilities and functions of the extension, using its structures and its methods for attracting people's participation in the maintenance and rehabilitation of pastures, suggest solutions to the sustainable preservation and development of pastures, indicating the importance of extension by attracting people's participation in Preventing the degradation of pastures, creating a change in the perception of exploiters, identifying the importance of pastures from the environmental, economic and social dimensions to the general public and designing a participatory model for the conservation, rehabilitation and development of pastures and encouraging operators to participate in the implementation of educational projects and activities.

Keywords: extension, Conservation, Sustainable Development, Rangelands, Management

مقدمه

منابع طبیعی هر کشوری یکی از مهمترین و باارزشترین سرمایه‌های ملی آن به شمار می‌رود و پشتوانه محکمی برای رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی خواهد بود. بخش وسیعی از مساحت کشورمان را نیز عرصه‌های منابع طبیعی به خصوص مراتع تشکیل می‌دهد. گستره وسیع این عرصه‌ها سبب شده که کار حفاظت و نگهداری آنها با دشواری انجام پذیرد. امروزه رشد سریع و فزاینده جمعیت و فقدان برنامه ریزی‌های اصولی در استفاده صحیح از آن موجب کاهش سطح مراتع شده و بواسطه تخریب کمی و کیفی در معرض تهدید و خطر نابودی قرار دارد، لذا بدین سان توجه به حفاظت بهینه و اهتمام در توسعه پایدار آن ضروری و حائز اهمیت ویژه می‌باشد. تخریب منابع طبیعی در بسیاری از موارد بیش از آنکه به دلیل عوامل طبیعی باشد، معلول عملکرد غیرمعقول و غیرعلمی انسان بوده است. عامل اصلی تخریب مراتع نیز عدم آگاهی و بی توجه بهره برداران به ضوابط علمی و بهره برداری اصولی و همچنین عدم بکارگیری روش‌های بهینه اصلاح مراتع می‌باشد. بنابراین ضرورت اتخاذ تدابیر لازم در راستای حفظ، احیاء، و توسعه این منابع با کمک بهره برداران و ذینفعان ضمن ارتقاء سطح دانش و مهارت آنان متجلی خواهد بود. در این رابطه ترویج با توجه به استراتژی‌های شبکه‌ای، حفاظتی و حمایتی و بنیان‌های فلسفی که بر پایه آن شکل گرفته است، می‌تواند با تقویت حس همیاری، مشارکت و نیز ایجاد تحول و ارتقاء سطح دانش، بینش و مهارت بهره برداران نقش بنیادین در روند حفاظت و توسعه مراتع ایفا نماید.

هرگونه سیاست گذاری در مراتع بدون در نظر گرفتن نقش بهره برداران و مرتعداران نتیجه بخش نخواهد بود. چرا که آنان هستند که می‌توانند نقش تخریبی و یا اصلاحی را در عرصه‌های مرتعی ایفا نمایند و در حال حاضر نیز با انگیزه به ظاهر تولیدی، عملاً مبادرت به تخریب می‌نمایند که باید به احیاء مبدل گردند. جهت جلوگیری از بروز مسائل مزبور، استفاده از شیوه‌های آموزشی ترویج توأم با مشارکت بهره برداران موثر واقع خواهد شد. بنابراین اعمال تکنیک ترویجی سودمند برای ذینفعان تاثیر بسزائی در مدیریت پایدار عرصه ها دارد و منافع اقتصادی- اجتماعی متعددی را تامین می‌نماید. همچنین برنامه‌های آموزشی ترویج ضمن تامین منافع و آثار زیست محیطی مهم و حیاتی، می‌تواند باعث افزایش میزان آگاهی، معلومات، مهارت‌ها، انگیزه‌ها، تغییر رفتار، بهبود تولید و پیشرفت اقتصادی بهره برداران در طرح‌های مرتعداری گردد (حیدری و همکاران، ۱۳۸۹). نتایج تحقیقی مبنی بر بررسی روش‌ها و تکنیک های ترویجی تاثیرگذار بر دانش، نگرش و مهارت بهره برداران درباره مدیریت پایدار منابع طبیعی، نشان می‌دهد که بین سابقه شرکت در دوره‌های آموزشی، مشاوره با متخصصان موضوعی، آموزش‌های عملی و متغیر دانش فنی بهره برداران درباره مدیریت پایدار منابع طبیعی رابطه مثبت و معنی داری وجود داشته و در دستیابی به پایداری منابع، فعالیت‌های آموزشی و ترویجی نیز تاثیر بسزا و موکدانه‌ای دارد (روستا و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین مطالعه‌ای که به بررسی دیدگاه مرتعداران پیرامون روش‌های مناسب ترویجی در جلوگیری از تخریب مراتع استان سمنان صورت گرفته مبین آن است که استفاده از تکنیک های ترویجی (شرکت در کلاس‌های آموزشی، میزان ارتباط با رهبران محلی، بازدید از طرح‌های موفق مرتعداری، استفاده از آموزش‌های عملی، ارتباط با متخصصان موضوعی، دفعات تماس با مروجان منابع طبیعی و استفاده از فیلم‌های ترویجی، نقش مثبتی بر بهره برداران در مقابله و جلوگیری از تخریب مراتع داشته است (حاجی شفیعی و همکاران، ۱۳۸۸). بنابراین مبرهن است که ترویج در راستای رسالت های خود به عنوان یک مکتب آموزشی به منظور حفظ و احیاء منابع طبیعی تجدیدشونده بویژه مراتع سعی می‌نماید تا بینش دامداران، مرتعداران، روستائیان و سایر بهره برداران را نسبت به این منابع ذیقیمت اصلاح سازد و مطابق با تغییر و تحولات زمانی، عکس العمل‌های مناسب و مطلوبی را در جهت نیل به اهداف توسعه محور آنها بوجود آورد.

هدف این پژوهش بررسی نقش ترویج در حفاظت و، احیای مراتع می‌باشد. همچنین این مطالعه به دنبال آن است که با استفاده از ترویج که می‌تواند نقش مهمی در افزایش دانش، بینش و مهارت بهره برداران داشته باشد، باعث حفظ، احیاء و توسعه و بهره برداری‌های گوناگون از مراتع در جهت افزایش ظرفیت مراتع و توانمند کردن مرتعداران و بهره برداران و اثربخش بودن برنامه‌های توسعه‌ای این منابع

طبیعی تجدیدشونده گردد. در این راستا به مفهوم اهداف، رسالت و اهمیت ترویج، استراتژی‌های ترویج منابع طبیعی، روش‌های آموزشی ترویج و نقش آموزش‌های ترویجی در حفظ و احیاء مرتع نیز می‌پردازد.

مواد و روش‌ها:

دیدگاه حاکم بر تحقیق حاضر رویکرد کیفی است. این پژوهش از جنبه هدف کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها به روش مطالعه کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از تحقیقات محققین می‌باشد و در گروه تحقیقات توصیفی قرار دارد.

نتایج:

(۱) اهمیت مراتع:

امروزه اهمیت و ارزش مراتع صرفاً در تولید علوفه و یا ذخیره سازی و نفوذ آب در زمین تلقی نمی‌شود بلکه واجد ارزش‌های فوق العاده متعددی هستند، به نحویکه مراتع طبیعی در ایران از جنبه‌های گوناگون از جمله تامین مواد غذایی برای دام، حفاظت و نگهداری آب و خاک، تامین مواد سوختی، تامین امکانات رفاهی، تولید مواد صنعتی و دارویی، پرورش حیات وحش، تلطیف هوا و زیبایی منظر حائز اهمیت می‌باشند.

(۲) مفهوم حفظ و احیاء مراتع:

سلسله عملیاتی که جهت افزایش و بازدهی تولید با شرایط اکولوژیکی در هر منطقه به مورد اجرا گذاشته می‌شود و موجب افزایش کمی و کیفی تولید علوفه شده و فرآورده‌های دامی را به حداکثر می‌رساند حفظ و احیاء مراتع نامیده می‌شود. در این پروسه، هدف اصلی دستیابی به جامعه گیاهی ویژه‌ای است که گیاهان آن برای دام مغذی بوده، نسبت به چرا حالت ارتجاعی داشته و سطح خاک را از فرسایش آبی و بادی حفظ می‌نماید.

(۳) اهمیت ترویج در توسعه منابع طبیعی تجدیدشونده:

یکی از پیش نیازهای رشد و توسعه کشور، توسعه بخش منابع طبیعی تجدیدشونده است. توسعه منابع طبیعی، تابع مولفه‌های بی شمار و تعریف شده‌ای است که مورد اهتمام سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متولیان توسعه بخش منابع طبیعی خواهد بود. در واقع مهمترین وظیفه نهادهای تخصصی متولی منابع طبیعی تجدیدشونده در دنیا تسریع و تسهیل توسعه آن از طریق فراهم نمودن متغیرهای توسعه است. در این میان متغیرهای توسعه، نقش سرمایه‌های انسانی و بهره‌وران اهمیت ویژه‌ای دارد. بر همین اساس ضرورت ترویج منابع طبیعی متجلی خواهد بود. عامل انسانی اساسی‌ترین فاکتور در فرآیند توسعه است و در این راستا سازمان‌های ترویج دارای بیشترین وظیفه آموزشی هستند. صرف نظر از ماهیت استراتژی توسعه که در کشورهای مختلف جهان اتخاذ می‌گردد، امروزه یک توافق کلی وجود دارد، دال بر اینکه ترویج دارای نقش و جایگاهی مهم در بهبود منابع طبیعی و کشاورزی کشورهای در حال توسعه می‌باشد. ترویج از طریق ارتقاء سطح دانش و مهارت‌های بهره‌برداران در توسعه منابع طبیعی و کشاورزی موثر است. و به عنوان نهادی اطلاع‌رسان و رسالت‌پذیر در ازدیاد دانش فنی و تغییر نگرش افراد در جهت بهره‌وری و استفاده منابع می‌تواند نقش بسزائی را ایفاء نماید.

(۴) دیدگاه‌های اصلی در زمینه حفظ و احیاء مراتع:

امروزه تخریب منابع طبیعی تجدیدشونده به ویژه مراتع یک معضل جهانی می‌باشد. لذا سازماندهی و جلب مشارکت مرتعداران و سایر بهره‌برداران در قالب ترویج و آموزش‌های نوین جهت تحقق اهداف و مأموریت‌های حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری‌های بهینه از این منابع بنیادین، امری قابل‌اهتمام و اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. به طور کلی دو دیدگاه را می‌توان در خصوص حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی تجدیدشونده از جمله مراتع را ذکر نمود. (دفتر ترویج و مشارکت مردمی، ۱۳۷۸):

۱- دیدگاه فنی صرف و استفاده از قوه قهریه جهت اعمال سیاست‌های حفاظتی و برخورد با تخلفات در تمام مراحل (فن محوری).

۲- دیدگاه فنی و اعمال سیاست های حفاظتی از طریق جلب مشارکت بهره برداران، نهادها و سازمان های مختلف و استفاده از آنها در تمام مراحل کار (انسان محوری).

۵) اهداف ترویج در منابع طبیعی:

ترویج منابع طبیعی یک نظام آموزشی است که هدف کلی آن حفظ، احیاء و توسعه منابع طبیعی است و مهم ترین اهداف تخصصی آن به شرح زیر می باشد (دفتر ترویج و مشارکت مردمی، ۱۳۷۸):

- آموزش اصول حفظ، احیاء و توسعه منابع طبیعی و روش های جلوگیری از تخریب آن.
- ایجاد تحول در دانش، بینش، نگرش مربوط به فرهنگ منابع طبیعی.
- شناساندن اهمیت منابع طبیعی از ابعاد زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی به عامه طبقات مردم.
- بررسی عوامل بازدارنده و پیش برنده فعالیت های آموزشی ترویجی و ارائه راهکارهای مناسب.
- ایجاد تحول مهارتی در سطوح فنی و تخصصی در زمینه منابع طبیعی.
- بررسی نیازهای آموزشی و ترویجی بهره برداران از عرصه های منابع طبیعی در گروه های هدف.
- آموزش رهبران محلی، مددکاران ترویجی و... در زمینه حفظ و احیاء منابع طبیعی.
- شناسایی روش های مناسب در ارزشیابی فعالیت های ترویجی و مشارکتی.

۶) برنامه های آموزش عملی ترویج مرتعداری:

آنچه که به عنوان مهمترین برنامه آموزشی ترویج جهت ارتقاء سطح دانش و بینش بهره برداران مراتع مطرح می باشد، به قرار زیر است (شهنازی، ۱۳۹۶):

- آشنا کردن مرتعداران و دامداران با اسباب و ابزار و وسایل مرتعداری و دامداری در عرصه های مرتعداری.
- آشنا نمودن دامداران روستایی و مالداران عشایری با نیازهای غذایی دام های مربوطه و راه و روش های اصولی تامین آنها از منابع بهداشتی در دسترس.
- آشنا کردن دامداران و بهره وران مراتع با روش های علمی خاک ورزی، آماده سازی عرصه های مرتعی خشک و خالی و فقیر برای ذخیره سازی رطوبت و بذرافشانی و واکاری دوره ای، در فرآیند احیای مراتع و مقاوم سازی زیر بناهای عرصه برای افزایش رطوبت و نگهداری آن.
- آموزش اصول کلی مربوط به همکاری در مراحل طرح و اجرا و ارزیابی طرح های مربوط به مدیریت پایدار مراتع.
- آموزش اصول کلی ساخت و لایروبی و تعمیر و نگهداری منابع تولید و ذخیره آب آشامیدنی.

۷) فلسفه نظام آموزشی و ترویج در زمینه های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری از مراتع:

فلسفه استقرار نظام آموزشی و ترویجی در زمینه های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع مبتنی بر سه رکن آموزش مداوم، انگیزش خودیاری و گسترش مشارکت بهره برداران در راستای توسعه پایدار منابع انسانی به منظور نیل به مدیریت پایدار مراتع توسط بهره برداران است. آموزش مداوم در طول زمان، زمینه ساز ارتقاء سطح معلومات و کسب مهارت های نوین در جریان توانمند سازی اعضای گروه های هدف برنامه های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع به طور اعم، و بهره برداران عشایری و روستایی به طور اخص است. و بدین ترتیب، آموزش مداوم به عنوان یک پیش نیاز، زمینه ساز ارتقاء قابلیت های نظری و شایستگی های عملی افراد برای حرکت های فردی و اجتماعی است. آموزش مداوم و برنامه ریزی شده برای گروه های هدف برنامه های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع را می توان در عین حال، زمینه لازم برای انگیزش اراده خودیاری در بین آنان تلقی کرد. تمایل افراد برای یآوری دادن به دیگران، عمدتاً ناشی از احساس خوداتکایی منتج از خودیاری است. و این هم بدین مفهوم است که وقتی افراد مطلع و ماهر در رویارویی با مسائل و مشکلات، استوار بر پایه های خویش قد علم می کنند و در عین حال برای برآوردن خواست ها و نیازهای خود

مصمم می‌شوند و به عبارتی، قائم به ذات خود می‌گردند، آنگاه انگیزه دگریاری و یا یآوری دادن به دیگران، که خصیصه نهفته مدیریت در وجود معنوی انسانهاست، متدرجاً در روحیه ایشان احیاء می‌شود که این هم در حالات تکاملی خود به صورت مشارکت های اجتماعی متجلی می‌شود. بنابراین فلسفه وجودی نظام آموزشی ترویج برای حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع در نهادها و ارگان‌های مسئول، مبتنی بر این ضرورت است که برای آموزش ارباب رجوع برنامه ها باید به طور مستمر اقدام کرد و در طول زمان آگاهی های علمی و فنی و اجتماعی آنان را بالا برد تا از این طریق قابلیت ها و شایستگی های آنان به عنوان افراد آموزش دیده ارتقاء یابد. ماهیت این آموزش ها باید به نحوی برنامه ریزی و ارائه شود که روز به روز بر کارایی های افراد آموزش دیده بیفزاید و این هم همان خصیصه ای است که فلسفه وجودی ترویج در فرآیند حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع به دنبال آن است.

۸) اصول نظام آموزشی ترویج:

اصول نظام آموزش ترویجی علی القاعده ملهم از فلسفه وجودی این نظام است. و از آنجا که در سه رکن آموزش مداوم، انگیزش خودیاری و گسترش مشارکت های اجتماعی، رکن فلسفه وجودی آن را تشکیل می‌دهند، بنابراین اصول کار ترویج در برنامه های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع در ارگان‌ها و نهادهای مسئول، همواره مبتنی بر اندیشه‌ها، پایه‌ها، قواعد، قوانین و بنیان‌هایی است که ماهیتاً حاکی از ارکان این فلسفه وجودی است. از جمله اینکه:

- نظام ترویج در نهادهای مسئول، یک شاخه تشکیلاتی مستقل آموزشی است و محور فعالیت ها در آموزش بهره برداران به منظور ارتقاء توانایی های آنان در راه تحول و توسعه در فرآیند حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع است.
- امر محوری آموزش در نظام آموزشی ترویج، مبتنی بر یادگیری مداوم مروجان حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع با استفاده از منابع و مراجع دسترس است.
- فرآیند فراگیری و فرادهی علوم و فنون مناسب برنامه‌های حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع مستلزم اتکاء و پایبندی کارگزاران نظام آموزش ترویجی به استفاده مداوم از منابع پژوهشی متعدد درون و برون سازمانی و درون و برون مرزی است.
- هر برنامه آموزش ترویجی مبتنی بر کشف و پرورش استعدادهای بهره برداران و هدایت افراد مستعد رهبری در زمینه های متنوع فنی در حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع است.
- در فرآیند آموزش بهره برداران، توجه لازم و کافی معطوف به اصول آموزش بزرگسالان است.
- رهیافت نظام آموزش ترویجی در فرآیند حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری بهینه از مراتع مبتنی بر آمیزه‌ای از رهیافت آموزشی و دیدار توأم با رهیافت مشارکتی ترویج روستایی است.

۹) الگوی ترویجی در جلب مشارکت بهره برداران جهت حفظ و احیاء مراتع:

یکی از اصول اساسی ترویج اصل مشارکت است، که بدون آن فعالیت های آموزشی ترویجی قادر به موفقیت نخواهد بود. ترویج نقش مهم و اساسی در افزایش مشارکت بهره برداران جهت حفظ و احیاء مراتع ضمن ارتقای دانش و بینش مرتعداران دارد. به طور کلی دو مولفه اساسی بر مشارکت بهره وران در حفظ و احیاء مراتع تاثیرگذار است که به طور خلاصه در ذیل ذکر می‌گردد (سعدی، ۱۳۷۸):

- اولین مولفه مرتعداران و سایر بهره برداران هستند که اساساً بدون حضور آنها مشارکت صورت نمی‌گیرد. برای حضور این مولفه لازم است ضمن فراهم نمودن شرایط، توانایی آنان را نیز بالا برد.
 - مولفه دوم کارشناسان و برنامه ریزان می‌باشند که زمینه ساز مشارکت مردم هستند. ترویج در این میان نقش مهمی را جهت برگزاری برنامه های آموزشی برای بهره برداران و برنامه ریزان برعهده دارد. به همین خاطر ترویج جهت تسریع در امر مشارکت به منظور حفظ و احیاء مراتع، یک رهیافت دو مرحله‌ای را به اجرا می‌گذارد.
- مرحله اول: آموزش کارشناسان و برنامه ریزان:

برگزاری یک کارگاه آموزشی ۲ تا ۳ روزه می‌تواند به آموزش کارشناسان و برنامه ریزان کمک نماید. این کارگاه در عرصه‌های منابع طبیعی از جمله مراتع در سه مرحله تشکیل می‌گردد.

فاز اول: در این فاز کارشناسان ضمن آشنایی با منطقه با چگونگی ایجاد انگیزه مشارکت در مردم، روش‌های ایجاد خلاقیت، روش‌های جلب مشارکت و روش‌های ارتباط با روستائیان و تحقیقات موردی آشنا می‌شوند.

فاز دوم: در این فاز کارشناسان و برنامه ریزان یافته‌های خود را از مرحله اول در حضور متخصصان و کارشناسان به کار می‌گیرند.

فاز سوم: در این فاز از برنامه‌های انجام شده ارزشیابی بعمل آمده و نواقص کار برطرف می‌گردد.

مرحله دوم: آموزش بهره برداران:

بهره برداران نیازمند آموزش مشارکت هستند. آنان باید بدانند که چگونه و به چه صورت در فعالیت‌های مربوط به حفظ و احیاء مراتع شرکت نمایند. آموزش مردم و بهره برداران در قالب کارگاه‌های آموزشی صورت می‌پذیرد، مروجان آموزش دیده منابع طبیعی در ارتباط با موارد ذیل در کارگاه‌ها به آموزش بهره برداران می‌پردازند:

- ایجاد انگیزه مشارکت در بهره برداران و مرتعداران با نمایش فیلم و تصاویر مختلف.
- معرفی پروژه و ضرورت انجام آن.
- معرفی جایگاه و نقش بهره برداران در اجرای پروژه‌ها.

۱۰ نقش ترویج در حفظ و احیاء مراتع:

اساساً در انجام کلیه امور مربوط به منابع طبیعی، روش‌های آموزشی و ترویجی موثر در جلب مشارکت بهره برداران بایستی در نظر گرفته شود به ویژه در اقدامات مربوط به حفظ، احیاء و اصلاح مراتع، چون عامل اصلی تخریب خود دامداران و روستائیان هستند و با توجه به اینکه به علت وسعت زیاد مراتع اقدامات اصلاحی کلاً توسط سازمان‌های مربوطه امکان پذیر نخواهد بود. لذا تا موقعیکه در مورد آموزش دامداران و روستائیان پیشرفت‌هایی حاصل نشود به لحاظ پایدار بودن عوامل تخریب نتیجه اقدامات انجام شده دیر یا زود به کلی از بین خواهد رفت. اجرای برنامه‌های آموزشی ترویجی برای روستائیان و دامداران سبب می‌گردد که آنان چگونگی و مراحل تخریب مراتع را ملاحظه کرده و با توجه به عواقب آن اقدامات اصلاحی در این راستا را انجام دهند. زیرا تا وقتی که دامدار و روستایی باطناً متقاعد نشود و قبول نکند که خود باعث انهدام مراتع و کم شدن علوفه در مراتع و در نتیجه گرسنگی و تلفات دام خویش می‌شود انجام اقدامات اصلاحی (حفظ و احیاء مراتع) نتیجه چندانی نخواهد داشت.

به طور کلی درخصوص نقش آموزش‌های ترویجی در حفظ و احیاء مراتع، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- ۱- ایجاد تغییر در دانش، بینش و نگرش روستائیان و سایر بهره برداران در زمینه حفظ و احیاء مراتع.
- ۲- آموزش اصول فنی حفظ و احیاء مراتع و روش‌های جلوگیری از تخریب مراتع.
- ۳- آموزش راه‌ها و روش‌های احیاء مراتع درجه سه به مراتع درجه یک به مرتعداران.
- ۴- آموزش اصول بهره برداری صحیح و منطقی از مراتع به مرتعداران.

بحث و نتیجه گیری

تخریب مراتع در بسیاری از نقاط متأثر از عوامل انسانی، به دلیل اجرای شیوه‌های نادرست و بهره برداری‌های غیراصولی و بی‌رویه این منابع تجدید شونده توسط بهره برداران و ذینفعان می‌باشد. از این رو سهم عمده انسان در نابودی و تخریب فزاینده مراتع جلوه گر خواهد بود. در این راستا اتخاذ سیاست‌های راهبردی ترویج توأم با اجرای برنامه‌های آموزشی ترویجی به مرتعداران و ارتقاء دانش، بینش و آگاهی تمامی بهره برداران در جهت حفظ، احیاء و بهره برداری صحیح مراتع بهترین شیوه جهت جلوگیری از استمرار در روند قهقراپی مراتع می‌تواند موثر واقع گردد. لذا بررسی نقش ترویج در حفاظت و احیاء، مراتع با رویکردی تحو لگرا، به منظور تبیین چگونگی بهره گیری صحیح و اصلاح و ارتقاء مدیریت مراتع و ارائه راهکارهای اثربخش مورد اهتمام می‌باشد. ترویج منابع طبیعی در امر

شکوفایی توانمندی‌ها و استعدادهای عامل انسانی نقش اساسی و بنیادین دارد و رسالت اصلی آن توسعه انسانی جهت حفظ، احیاء و توسعه منابع طبیعی تجدید شونده است. با توجه به مشکل اصلی و مسئله محوری و موضوعی در امر حفاظت و احیاء مراتع، بهره مندی از مکتب آموزشی ترویج برای تحقق اهداف عملیاتی در حل و رفع چالش‌ها و معاذیر در چارچوب ارکان آن مشتمل بر فلسفه، اصول، اهداف، راهبردها و روش‌های آموزشی راهگشا و ضرورتی مبرهن می‌باشد. نتایج بررسی‌های تحقیق با توجه به دستاوردهای تحقیقات متعدد و تجربیات حاصله مبین آنست که آموزش به مرتعداران با توجه به اهداف و وظایف ترویج در منابع طبیعی تجدید شونده مبنی بر انتقال دانش عملی و شناساندن اهمیت این منابع و آشنایی آنان با شیوه‌های جلوگیری از تخریب مراتع به خصوص روش‌های حفظ، احیاء و بهره برداری صحیح بسیار سودمند بوده و اثرات مفید و مطلوبی را ضمن ایجاد تحول در بینش و فعالیت‌های آنان به دنبال خواهد داشت. همچنین در صورت وجود اراده ملی بر توسعه طبیعت-محور و به تبع آن، مدیریت پایدار منابع طبیعی مرتعی و البته توأم با استواری، پایداری و استمرار فعالیت آن، تنها گزینه موثر و عملی و امکان پذیر، بهره مندی از راهبرد آموزش‌های دو سویه می‌باشد که در چهارچوب نظام‌های آموزشی مکتب ترویج میسر واقع خواهد شد. تجارب جهانی نیز نشان می‌دهد که احیاء مراتع و جلوگیری از تخریب آن زمانی امکان پذیر خواهد بود که دانش، بینش و مهارت روستائیان و بهره برداران از مراتع افزایش یابد و زمینه‌های مشارکت آنان در عرصه‌ها فراهم گردد که این امر بوسیله آموزش‌های ترویجی خاص میسر می‌باشد. بدیهی است طراحی و اجرای راهبرد های آموزشی و ترویجی پیش از هر اقدامی در فرآیند حفظ، احیاء و توسعه پایدار مراتع، با توجه به پراکندگی این منابع ضرورت خواهد داشت. ارکان مکتب آموزشی ترویج نیز متناسب با اجرای برنامه‌های آموزشی دو سویه برای گروه‌های هدف در زمینه‌های مرتعداری و دامداری تنظیم تا راهکاری برای نیل به مقصود نهایی که حفاظت، مدیریت و توسعه پایدار در فرآیند حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری از مراتع باشد، تامین گردد. بدین ترتیب جهت دستیابی به اهداف بهره وری بهینه از منابع طبیعی تجدید شونده در راستای حفاظت و توسعه پایدار مراتع موضوع‌ها و راهکارهای ذیل برای بکارگیری، مطالعه، بررسی و پژوهش پیشنهاد و ارائه می‌گردد:

۱. استفاده از دیدگاه فنی و اعمال سیاست‌های حفاظتی از طریق جلب مشارکت مردم، نهادها و سازمانها جهت حفظ، احیاء و توسعه مراتع.
۲. ارتقاء آگاهی روستائیان و بهره برداران مراتع از طرق مختلف در خصوص مسائل توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی.
۳. نظارت و ارزیابی مستمر بر چگونگی و نحوه اجرایی دوره‌های آموزشی- ترویجی جهت ارتقای سطح کاربردی آنها.
۴. انجام تحقیقات لازم به منظور شناسایی توانایی‌ها، نیازها، مشکلات و معضلات بهره برداران که نقش بسزایی را در اجرای برنامه‌های ترویجی و مشارکتی و موفقیت آنها برعهده دارند.
۵. بررسی رابطه بین خصوصیات فردی مرتعداری و اثربخشی دوره‌های آموزشی و ترویجی.
۶. بررسی نقش آموزش و ترویج در اجرا و پیشبرد طرح‌های مرتعداری در سایر نقاط.
۷. بررسی و ارزشیابی موفقیت طرح‌های ترویجی به شکل ترویج چند منظوره در مراتع.

منابع:

۱. اوکلی، پ و دیوید، م. ۱۳۷۰. رهیافت‌های مشارکت در توسعه روستایی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات روستایی وزارت جهاد سازندگی.
۲. حیاتی، د و بیژنی، م. ۱۳۷۷. جایگاه ترویج در معرفی‌گزارهای مطلوب به منظور احیاء و توسعه مراتع، ماهنامه جهاد.
۳. سعدی، ح. ۱۳۷۸. مروری بر موانع مشارکت مردمی در منابع طبیعی و ارائه یک الگوی آموزشی- ترویجی برای بهبود امور مشارکت، فصلنامه جنگل و مرتع، بهار ۱۳۷۸، شماره ۴۲.
۴. شهبازی، ا. ۱۳۹۶. مدیریت آموزشی و ترویجی در بهره برداری پایدار از مراتع کشور. مجله پژوهش‌های راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی جلد ۲ شماره ۱ صفحه‌های ۱ تا ۱۴.

۵. کردوانی، پ. ۱۳۷۱. مراتع، مسائل و راه حل‌های آن در ایران. تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. محبوبی قمی، ا و شریعتی، م. ۱۳۸۳. نقش عوامل آموزشی ترویجی در جلب مشارکت روستائیان در حفظ، احیاء و توسعه مراتع. مجله جهاد. سال بیست و چهارم. شماره ۲۶۳.
۷. ملک محمدی، ا. ۱۳۷۴. شاخص‌های مشارکت مردمی در مدیریت منابع طبیعی، مجله جهاد.

